

КАРАКТЕРИСТИКИ НА (НЕ)УСПЕШЕН НАСТАВНИК

Билјана Пешова¹, Билјана Попеска², Деспина Сивевска³
^{1,2,3} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

Краток извадок

Наставникот претставува значајна фигура во формирањето на една личност и основен фактор од кој зависи успешноста на воспитно-образовната работа. Наставникот е тој кој описменува, дава знаење, го отвора прозорецот кон светот, заедно со родителите учи на правилата во животот и не ретко е една од клучните личности кои го обележуваат професионалниот или животниот развој на поединецот.

Успешноста или неуспешноста на наставникот е релативна определба која зависи од контекстот (пред се временски) во кој наставникот работи, односно во кој се одвива воспитно - образовниот процес.

Оттука, особено важно е да се определи кои барања се поставуваат пред наставникот денес, какви компетенции треба да има и каква личност треба да биде, односно кои очекувањата се поставуваат пред наставникот денес, за да може истиот да го определиме како успешен. Цел на овој труд е преку анализа на улогите кои ги имал наставникот некогаш и денес, барањата кои се поставувале пред него некогаш и она што од него се очекува денес, да го утврдиме профилот на успешен наставник како императив на педагошката професија и основна определба во работата со студентите – идни наставници.

Клучни зборови: личност, особини, образование, развој, ученици.

CHARACTERISTICS OF (IN) AN EFFECTIVE TEACHER

Biljana Pesova, Biljana Popeska, Despina Sivevska
Faculty of Educational sciences, University “Goce Delcev” Stip

Abstract

The teacher is an important figure in the formation of one person and the main factor from which depends the success of the educational work depends. The teacher is one who provides literacy, provide knowledge, the one who opens the window to the world, together with parents teaches the rules of life and is often one of the key figures that mark life the professional of the life development of an individual.

The effectiveness or ineffectiveness of the teacher is relative qualifier that depends on the context (especially temporal) in which the teacher works, i.e. the place where the educational process is being realized.

Hence, it is very important to determine which requirements are set before the teacher today, what competencies he/ she should possess, what kind of person he/ she should be, or what the teacher is expected to be like today so that he/she can determine as an effective one.

---

^{1,2,3} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип

The aim of this paper is to determine the profile of an effective teacher as an imperative for pedagogic profession and a fundamental commitment for working with students-future teacher through the analysis of teacher's roles in the past and today, the requirements and expectations set for teachers in the past and today.

Keywords: personality, traits, education, development, students.

„Училиштето вреди толку колку што вредат наставниците кои работат во него“.

Вовед

Наставникот е квалификувано и стручно оспособено лице кое дидактичко – методски ја обликува наставата и го насочува развојот на учениците (Мирасчиева, 2007). Од наставникот се бара да биде стручен, професионален, совесен, креативен, да биде пример за грижливост и моралност за своите ученици, непрекинато да се усовршува во својата струка, да се грижи за добросостојбата на своите ученици итн. Од неговата професионална оспособеност, мотивираност, креативност и моралност во голема мера зависи квалитетот на педагошкиот процес и ефикасноста на воспитно-образовната работа.

Наставникот е личност која, особено во училишна возраст, има силно влијание врз развојот на младите и нивното однесување, бидејќи тој им служи на децата како објект за идентификација, како пример во однесувањето и како совест за тоа што е морално и што е неморално. Извршувајќи ја својата воспитно- образовна работа тој го покажува своето знаење, вредности, морални ставови, поглед на свет и меѓучовечки односи.

Успешноста или неуспешноста на наставникот е релативна определба која зависи од контекстот (пред се временски) во кој работи наставникот, односно во кој се одвива воспитно - образовниот процес. Во различни временски контексти воспитно-образовниот процес имал различна смисла, цели и задачи, а со тоа и улогата и очекувањата од наставникот биле различни. Во оваа смисла, она што некогаш се подразбирало под успешен наставник гледано од денешна перспектива не само што може да не подразбира успешност, туку може да подразбира и неуспешност. Во оваа смисла, во однос на иднината можеме само да претпоставуваме и предвидуваме кои карактеристики би ги имал успешниот т.е. неуспешниот наставник и да бидеме подготвени и отворени за промените кои би ги донела истата.

Оттука, особено е важно да се определи кои барања се поставуваат пред наставникот денес, какви компетенции треба да има и каква личност треба да биде, односно кои очекувањата се поставуваат пред наставникот денес, за да може истиот да го определиме како успешен. Цел на овој труд е преку анализа на улогите кои ги имал наставникот некогаш и денес, барањата кои се поставувале пред него некогаш и она што од него се очекува денес, да го утврдиме профилот на успешен наставник како императив на педагошката професија и основна определба во работата со студентите – идни наставници.

Традиционално и современо училиште – наставникот некогаш и денес

Временскиот контекст, односно општествените услови неминовно влијаат на воспитно – образовниот процес, неговите цели и задачи, а оттука и на улогата, задачите и влијанието кое го има наставникот.

Во **традиционалното училиште**, главна цел било учениците да усвојат што е можно поголем број на знаења (најчесто сведено на меморирање на голи факти кои ретко биле доведувани во врска со реалниот живот на учениците), а наставникот бил главниот извор и пренесувач на знаењата. Акцентот бил ставан на знаењата кои треба

да се усвојат, наместо на самите ученици. На учениците се гледало како на пасивни субјекти од кои се барало помнење и репродуцирање на одредени знаења, презентирани од наставникот, и следење на целиот наставен процес онака како што го замислил и осмислил нивниот наставник без да бидат земени предвид нивните индивидуални способности, интереси, потреби и слично. Во овој контекст на учениците се гледало како на субјекти кои учат, наместо на личности кои се развиват и кои имаат своја индивидуалност. На поставените прашања и проблеми вообичаено се очекувало еден точен одговор или решение, кои наставникот однапред ги знае, без при тоа да се бара и стимулира критичко и креативното мислење кај учениците. Ваквата доминантна улога на наставникот се рефлектирала и во комуникацијата и односот со учениците. Наставникот бил личност која ја има главната улога во целиот наставен процес - сам предава, организира, планира, оценува. Комуникацијата најчесто била еднонасочна, а односот автократски. Авторитетот на наставникот често се базирал на моќта која произлегува од „играњето на улога“ на семоќен и безгрешен наставник.

Во современ контекст наставниците добиваат нови бројни и разновидни улоги. Новите извори на информации, промената на гледиштата за начинот на стекнување на знаењата, способностите кои треба да се развијат кај учениците како и односот со нив условуваат промени во барањата кои се поставуваат пред наставниците и она што тие треба да бидат.

Наставникот од основен извор на знаења во традиционалното училиште, сега добива нова улога – тој е само еден од повеќето извори на знаење кои постојат. Несомнено тој и понатаму останува еден од најзначајните и најклучните извори на знаења за учениците. Главната цел на наставникот не е квантитетот на информации со кои располага ученикот, туку квалитетот на знаењето, нивната применливост во поширок контекст, развојот на способности и вештини за успешно решавање на проблеми во и надвор од училиштето и крајно - развој на здрави, зрели и интегрирани личности кои своите потреби за самоактуализација, самопотврдување и самопочитување ги реализираат на природен и автентичен начин, водејќи сметка за индивидуалноста на секој ученик. Оттука, наставникот како главен реализатор на воспитно - образовните цели на училиштето, треба да води сметка не само за знаењето, вештините и навиките кои треба да го усвојат учениците, туку кај нив да развие и способности да наоѓаат „излез од тешки ситуации“ низ истражување и вложување на сопствен когнитивен напор.

Наставникот ја губи доминантната улога во наставниот процес. Тој во современото училиште треба да биде ефикасен организатор и оној кој помага во работата, а помалку предавач и оној кој се планира и работи сам. Својата работа треба да ја прилагоди на индивидуалноста на секој ученик, да поттикнува интеракција меѓу учениците и да развива креативно и критичко мислење кај нив. Неговиот авторитет главно треба да биде заснован на знаењата кои ги поседува и наставничките квалитети, но и на особините на неговата личност. Тој треба да биде природен и спонтан, отворен во комуникацијата со своите ученици и да верува во себе и во нив.

Улогата на личноста на наставникот е потврдена во бројни истражувања во кои е проучувана проценката на особините и личноста на наставникот од страна на учениците.

Jersild (според Мирасчева, 2007) утврдил дека учениците многу ги сакаат наставниците кои ги поседуваат следниве својства:

Човечки квалитети: љубезност, веселост, природност, друштвеност, добро расположение и смисла за хумор.

Квалитети кои се однесуваат на ставот на наставникот кон дисциплината: да е фер, праведен, постојан, дисциплиниран, непристрасен.

Физички квалитети: физичка привлечност, пријатен глас, уредност, младолост, добро здравје.

Наставни квалитети: добро познавање на структурата, помагање на учениците, постапување во интерес на учениците, интересен и ентузијаст, да умеа да ги заинтересира учениците, да предава јасно и прегледно и да го нагласува она што е битно.

Во однос на возраста на учениците и нивната проценка на карактеристиките на успешниот наставник Ѓорђевиќ (1975, според Stojaković, 2002) во своето истражување утврдил дека учениците од основните училишта ја земаат предвид целата личност на наставникот, т.е. како човек, предавач, оценувач итн. Помалите ученици повеќе ги истакнувале општите човечки квалитети на наставникот, додека постарите давале предност на стручните и педагошките квалитети на своите наставници.

Карактеристики на успешен – неуспешен наставник

Повеќе автори прават обиди за класификација на особините на наставникот. Прв обид е направен од страна на Eysenck, понатаму следуваат Kerschensteiner; Vowinckeln; Jersild; Spranger; Döring; Caselman; Lewin, Lippitt, White; Anderson; Muszynski (според Сузић, 2003).

Претходно изнесените карактеристики на традиционалното наспроти современото училиште и барањата кои се поставуваат пред наставникот профилираат неколку групи карактеристики во кои може да се издвојат и нотираат особините на успешниот, односно на неуспешниот наставник.

Овие карактеристики се издвоени како резултати од повеќе истражувања кои Stojaković (2002) ги сублимира во единствена листа на карактеристики (профил) на успешен и неуспешен наставник.

Од наша страна направен е обид да се среди оваа листата во однос на три категории:

1. стил и начин на работа,
2. однос спрема учениците и наставата, и
3. личноста на наставникот.

Сите наведени особини на личноста на наставникот треба да се сфатат динамички, т.е. како тенденција наставникот така да се однесува во повеќето ситуации. Тоа значи дека е тешко да се најде наставник кој ги има сите пожелни особини наведени во листата и тоа оптимално развиени, а да нема ниту една неповолна.

Стил и начин на работа (стручност)

Во однос стручноста **успешниот наставник** е темелен и добро го познава предметот кој го предава, се интересира и ги следи најновите сознанија од таа област, истите ги вградува во наставните содржини и со љубов и внимание им ги пренесува на учениците. Добро ги познава и применува ефикасните методи на помнење, мислење, учење и решавање на проблеми и на сето тоа ги поучува своите ученици. Ваквиот наставник поставува систем на јасни цели и потцели кои треба да ги постигне во својата работа и знае на кој начин да го постигне тоа. На час доаѓа секогаш подготвен и на време и на работата и приоѓа со ентузијазам, што успева да го пробуди и кај учениците. Неговите предавања се одликуваат со јасност и концизност. Настојува да ги поврзе теоријата и праксата. На својата работа и пристапува со уверување дека таа работа има смисла и дека е можно да постигне успех во воспитно- образовната работа. Ако доживее неуспех, се обидува да го надмине со вложување на поголем напор. Не се жали на неопременост на училиштето, туку настојува сам да создаде подобри услови за работа од материјалите и средствата кои ги има на располагање во училиштето.

Во однос на стилот и начинот на работа **неуспешниот наставник** не ја познава добро ниту областа на својата работа ниту наставната програма. Често на учениците не им е сосема јасно која е целта на неговиот час и што треба да биде

крајниот резултат на таа работа. Најчесто не е подготвен за наставата и не е заинтересиран за постигнување на успех во својата работа. Повеќе води сметка за вежбите и усвојувањето на факти отколку за тоа колку учениците навистина го разбираат она за што се зборува на часот. Слабо ги поврзува теоријата и праксата и ретко ги применува современите достигнувања и иновации за подобрување на успехот во својата работа. Не верува многу во моќта на воспитната работа и недоследен е во своите ставови и уверувања. Секогаш се жали на несоодветни услови за работа и причините за своите неуспеси во наставата вообичаено ги лоцира надвор од себе (неадекватни услови, неопременост на училиштето, учениците, родителите, раководството на училиштето итн.).

Однос спрема учениците и наставата

Успешниот наставник добро ги познава своите ученици и покажува интерес за нивниот развој и успех. Ги уважува индивидуалните способности и особини на личноста на своите ученици и својата работа ја прилагодува спрема нив. Им дава потпора и ги охрабрува своите ученици секогаш кога тоа е потребно. Се однесува природно и спонтано. Учениците имаат доверба во него и знаат дека нема да бидат изневерени, поради што не се воздржуваат да кажат што не знаат. Успешниот наставник вообичаено е добар набљудувач на однесувањето на учениците и добро ги анализира односите помеѓу причината и последицата во однесувањето на учениците. Врз основа на тоа прави план на своите акции, како да го унапреди процесот на воспитно- образовната работа. Во своите односи и интеракции со учениците никогаш не користи зборови кои ги навредуваат или понижуваат учениците. Тој умеа да пофалува, наградува, охрабрува и прифаќа идеи и самоиницијативност на учениците за било кој аспект на наставната работа и животот во училиште. Успешниот наставник промовира групна работа, кооперативно и интерактивно учење. Активноста во одделението е насочена кон учениците, а тој најчесто е само организатор и координатор и оној кој помага да се постигнат подобри резултати, а не личност која се сама работи, организира, одлучува и оценува. Учениците во таквиот тип на работа подобро се познаваат и повеќе ги почитуваат мислењата и ставовите на другите. Кај учениците настојува да развие интуитивност и имагинативност и ги охрабрува да тргнат по нови патишта во мислењето и решавањето на проблеми. Ваквите наставници се заинтересирани за успех на целото одделение, а не само за својот успех.

Неуспешниот наставник не ги познава доволно своите ученици, ниту покажува интерес за нивниот развој и успех. Не ги уважува индивидуалните разлики во способностите и особините на учениците. Не ги охрабрува учениците и не ги поттикнува на вложување поголем напор за повисоки постигнувања. Тој само ја „игра“ својата улога на наставник и не покажува способност и искреност во интеракцијата со учениците. Не е заинтересиран за нивната добросостојба и не ги уважува нивните индивидуални разлики ни во нивните способности, ниту во нивните потреби. Учениците немаат доверба во него и не му се обраќаат за помош, не разговараат за своите проблеми и потешкотии. Секогаш е незадоволен од однесувањето на своите ученици, но не се обидува да ги пронајде причините за таквото однесување. Во својата работа со учениците повеќе користи критики и казни, наместо пофалби и награди. Критикува, држи предавања, пропишува упатства и за се одлучува, суди и вреднува сам. Склон е кон чест критицизам и не ги зема предвид чувствата на учениците. Смета дека е добро само тоа што тој го прави и нема доверба во способностите на своите ученици. Сам ја изведува наставата, сам ја подготвува и планира, сам ја вреднува и оценува работата итн. Вообичаено користи систем на оценување и вреднување како средство да се процени крајниот резултат во учењето без обид да се согледаат условите во кои ученикот живее и работи. Оцените ги

користи како средство за казнување и заплашување на учениците со слаби оценки. Не им дозволува на учениците да прашуваат и да ги изнесуваат своите ставови, уверувања и идеи. Со своето доминантно однесување ја гуши активноста на учениците и нивната партиципација во наставниот процес. Не дозволува и не охрабрува меѓусебна интеракција меѓу учениците во одделението и не користи кооперативни и интерактивни методи во учењето. Создава атмосфера во одделението во која учениците не се чувствуваат ниту пријатно, ниту безбедно. Апатијата е карактеристика на таквата работа во наставата и тука нема ентузијазам и оптимизам во поглед на крајниот резултат и исход. Во таквата клима во одделението учениците најчесто очекуваат што побрзо часот да заврши. Затоа, кога ќе го слушнат училишното своно веднаш срипуваат и училницата просто како да експлодира.

Личноста на наставникот

Успешниот наставник има развиено аналитички, имагинативен и рефлексивен сознаен стил. Поседува независност во мислењето, судењето и решавањето на проблемите. Експериментира со фактите, поимите и идеите и таков став развива кај своите ученици. Има богат речник и флуентност во изразувањето, поседува способност за споредување и индуктивно заклучување. Сака да истражува, експериментира и да поставува многубројни прашања, а тоа го развива и кај своите ученици. Преферира креативна работа и има неконвенционален систем на вредности. Сака уметничко изразување и има креативни ставови. Има развиено дивергентен сознаен стил и отвореност на умот за нови идеи и истражувања. Добро се снаоѓа во неструктурирани ситуации на учење и решавање на проблеми. Преферира неконформистичко мислење и склоност кон нови идеи и изнаоѓа нови патишта во решавањето на различни видови задачи. Има развиена фантазија и имагинативност. Создава голем број на идеи и решенија на задачите, дозволува учениците да поставуваат многу прашања за различни работи и појави и ги поттикнува да даваат необични, оригинални и духовити одговори. Не е конформист и не се плаши да се разликува од другите и да оди по својот пат: има смисла за духовитост и хумор и не прифаќа изјави на авторитети без критичка проверка. Има бујна и креативна фантазија и тоа често го користи во својата работа. Вообичаено има широки интереси, развиена љубопитност и високо ниво на мотив за самоактуализација и мотив на аспирација и подготвен е за вложување напор за да се постигнат поставените цели. Поседува сигурност и самодоверба и настојува тоа да го развие кај своите ученици. Реалистичен е и емоционално стабилен. Поседува самодоверба, иницијатива, толеранција, може да го контролира сопственото однесување и да ја проценува емоционалната состојба на другите. Својот авторитет го гради на соработка, иницијативност, партиципација на учениците, со својот успех во работата, со својата толерантност и објективност. Оптимист е и позитивно ориентиран, т.е. секогаш е насочен кон светлата страна на животот. Ако нешто не му оди од рака, не се предава и не гледа на тоа како на судбина или на нешто што не може да се промени, туку настојува да го надмине тоа со вложување на поголем напор. Има развиено способност за самонабљудување и самоанализа, добро ги познава своите силни и слаби страни.

Неуспешниот наставник нема развиено аналитички, имагинативен и рефлексивен сознаен стил. Не поседува интелектуална ефикасност, ниту флексибилност во мислењето и решавањето на проблеми. Нема големи работни и организациски способности ниту води сметка за реалноста и лесно губи контрола над своето однесување. Вообичаено нема богат речник, ниту флуентност во изразувањето на идеите. Нема развиена способност за индуктивно заклучување, ниту преферира дивергентни патишта во решавањето на проблемите. Нема развиено дивергентен сознаен стил и отвореност на умот за нови идеи и експериментирање, не се осудува

да пронајде нови патишта, ниту поставува прашања во текот на работата со што кај своите ученици формира рутина во работата. Нема креативни ставови, ниту користи имагинативност во својата работа, ниту тоа го поттикнува и развива кај своите ученици. Не ги охрабрува учениците да ја покажат својата фантазија и имагинативност во работата. Нема широки интереси, ниту тежнее кон реализација на своите потенцијали и има ниско ниво на аспирација. Не покажува сигурност и самодоверба во работата и не настојува да го развие тоа кај своите ученици. Не е ентузијаст и покажува нетолерантност во работата со учениците. Својот авторитет го гради на присила, закани, казни, наредби, слаби оценки и нетолерантност. Вообичаено е песимист и секогаш е фокусиран на потешката и потемната страна на животот. Не поседува, ниту настојува да развие способност за самонабљудување и самоанализа, способност за самокритичност.

Табела 1. Карактеристики на успешен и неуспешен наставник

	УСПЕШЕН НАСТАВНИК	НЕУСПЕШЕН НАСТАВНИК
Стил и начин на работа	Стручен, јасен и прецизен ентузијаст, одговорен, трудољубив, самоиницијативен, практичен, подготвен.	Нестручен, нејасен, неподготвен, неодговорен, недоследен, не покренува иницијатива, непрактичен, мрзелив.
Однос кон учениците и наставата	Заинтересиран, емпатичен, природен и спонтан, прилагодлив, поттикнува, почитува, доверлив, набљудува, организира, кооперативен, пофалува, наградува, поттикнува двонасочна комуникација и интеракција.	Незаинтересиран, неприлагодлив, не охрабрува, не поттикнува, критикува и казнува, доминантен, нема доверба во своите ученици, не иницира двонасочна комуникација и интеракција, некооперативен, апатичен.
Личност	Когнитивно ефикасен, вербално флуентен, креативен, експериментира, љубопитен, духовит, толерантен, иницијативен, реалистичен, емоционално стабилен, оптимист, високо ниво на самодоверба и самосвест.	Когнитивно неефикасен, вербално нефлуентен, преферира рутина, некреативен, конформист, ниско ниво на мотив за постигнување, ниско ниво на самодоверба и сигурност, емоционално нестабилен, импулсивен, нељубезен, песимист, ниско ниво на самосвест.

Заклучок

Единствен доказ за успешноста на наставникот се неговите ученици и неговиот однос кон работата. Да се биде успешен наставник значи да се сака својата професија и својата работа, добро да се познава предметот кој се предава, да се има желба за континуирано усовршување, да биде формирана, одговорна и разумна личност, која ги познава своите ученици и нивните можности, има разбирање за нивните потреби и желби и се грижи за нивниот севкупен развој.

Во современ контекст, успешниот наставник е: стручен, јасен и прецизен ентузијаст, одговорен, трудољубив, самоиницијативен, практичен, подготвен. Во

односот кон учениците тој е заинтересиран, емпатичен, природен и спонтан, прилагодлив, поттикнува, почитува, доверлив, набљудува, организира, кооперативен, пофалува, наградува, поттикнува двонасочна комуникација и интеракција. Личноста на успешниот наставник ги има следниве особини: когнитивна ефикасност, вербална флуентност, креативност, љубопитност, духовитост, толерантност, иницијатива, реалистичност, емоционална стабилност, оптимизам, високо ниво на самодоверба и самосвест.

Неуспешниот наставник, во однос на стилот и начинот на работа, е: нестручен, нејасен, неподготвен, неодговорен, недоследен, не покренува иницијатива, непрактичен, мрзелив. Во односот со своите ученици ваквиот наставник е незаинтересиран, неприлагодлив, не охрабрува, не поттикнува, критикува и казнува, доминантен, нема доверба во своите ученици, не иницира двонасочна комуникација и интеракција, некооперативен, апатичен. Неуспешниот наставник како личност е: когнитивно неефикасен, вербално нефлуентен, преферира рутина, некреативен, конформист, ниско ниво на мотив за постигнување, ниско ниво на самодоверба и сигурност, емоционално нестабилен, импулсивен, нељубезен, песимист, ниско ниво на самосвест.

Литература

1. Мирасчиева, С. (2007). *Комуникацијата меѓу наставникот и ученикот во основното училиште*. Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“.
2. Сивевска, Д. (2012) Личноста на наставникот и атмосферата во одделението. *Годишен зборник на Факултетот за образовни науки, 8 (8)*.
3. Стојаковиќ, П (2002). *Психологија за наставник*. Бања Лука: Прелом
4. Suzić, N. (1995). *Osobine nastavnika I odnos ucenika prema nastavi*. Banja Luka: Narodna I univerzitetska biblioteka
5. Сузић, Н. (2003). *Особине наставника и однос ученика према настави*. Бања Лука: ТТ-Центар